

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΚΖ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1956

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

ΙΔΙΑΖΟΥΣΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΣ "ΕΚΚΛΗΣ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ,,

Η Θ. ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΜΕΤΑΦΕΡΟΜΕΝΗ
ΥΠΟ ΜΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΥΠΟ

ΑΡΧΙΜ. ΙΕΡ. ΚΟΤΣΩΝΗ, δ. Θ.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἡ διακρίβωσις τῆς περὶ «οἰκονομίας» διδασκαλίας καὶ πράξεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατέστη ἀντικείμενον ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος, ὡς συνδεομένη πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν Μυστηρίων, καὶ δὴ τῆς ἱερωσύνης τῶν κληρικῶν τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ ἐπομένως ἐμμέσως καὶ πρὸς τὸ ζήτημα τῆς προσεγγίσεως τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας¹. Ἐντεῦθεν, παρουσιάζει ἰκανὸν ἐνδιαφέρον ἡ διερεῦνησις μιᾶς συνοδικῆς πράξεως τοῦ Μ. Φωτίου, ἀναγομένης εἰς τὸ ἔτος 885 ἢ 886², διὰ τῆς ὁποίας ἐπετράπη νὰ γίνηται ἡ μεταφορὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας πρὸς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους τῶν Σαρακηνῶν, διὰ γυναικῶν χριστιανῶν μὲν, μὴ κεκτημένων ὅμως οὔτε χειροτονίαν, οὔδὲ κἄν

1. Ἡ περὶ τῆς «οἰκονομίας» βιβλιογραφία εἶναι πλουσία. α) Περὶ μὲν τῆς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ «οἰκονομίας» ἔχομεν τὴν εἰδικὴν μονογραφίαν τοῦ καθηγητοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Ἐν Ἀθήναις 1949, ἐνθα βλ. καὶ τὴν αὐτόθι σ. 15-16 σημ. 4 μνημονευομένην βιβλιογραφίαν, εἰς ἣν πρόσθετος τὰ μετὰ ταῦτα δημοσιεύματα, ἤτοι: τοῦ αὐτοῦ, L'économie d'après le droit canon de l'église orthodoxe, ἐν Revue hellénique de droit international, 3 (1950) σ. 5-13, Ἀ. Π. Χριστοφιλοπούλου, Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, Α' (1952), σ. 104-107, Ἱερ. Κοτσώνη, Τὸ Χριστιανικὸν «Φιλάνθρωπον» καὶ οἱ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἐν «Ἀκτίνες» ΙΗ' (1955) σ. 289-295, τοῦ αὐτοῦ, Τὸ «φιλάνθρωπον» εἰς τοὺς Κανόνας τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐν «Ἀκτίνες» ΙΗ' (1955) σ. 14-20. β) Περὶ τῆς ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Προτεσταντισμῷ «οἰκονομίας» ἢ «dispensatio» βιβλιογραφίας, ἴδε τὴν παρεχομένην ὑπὸ P. Hinschius ἐν Realencyklopädie für protest. Theologie, IV (1898) 708, A. Villien ἐν Dictionaire de Theologie Catholique, IV (1908) 1440. N. Hilling, Lexikon für Theologie und Kirche III (1931), 348 R. Naz ἐν Dictionaire de Droit Canonique, IV (1949) 1295-1296, W. Plöchl Geschichte des Kirchenrechts, I (1953) 93, E. Eichmann-K. Mörsdorf, Lehrbuch des Kirchenrechts, I (1953) 172.

2. Ἴδε V. Grumel, Les registres des actes du Patriarcat de Constantinople, Vol. I Les actes de Patriarches, Fasc. II. Les reg. de à 715-1043, 1936 σ. 112-113 No 531.

χειροθεσίαν. Τὸ δ' ἔτι μᾶλλον ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ὀριζόμενον ἐν τέλει, ὅτι δύνανται νὰ χρησιμοποιήσωσι πρὸς τοῦτο ἀκόμη καὶ γυναῖκας «πίστεως ἀλλοτρίας», δηλαδή, μὴ χριστιανάς!

Ἡ συνοδικὴ αὕτη ἀπόφασις τοῦ Μ. Φωτίου, φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Κρίσεις καὶ ἐπιλύσεις πέντε κεφαλαίων τῷ θεοφιλεστάτῳ, ὀσιωτάτῳ συλλειτουργῷ, Λέοντι Ἀρχιεπισκόπῳ Καλαβρίας¹ Φώτιος Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως»². Τὸ τέταρτον κεφάλαιον τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς ἀσχολεῖται «περὶ τοῦ, εἰ χρὴ γυναῖξί διδοῖναι δῶρα πρὸς τὸ ἀποκομίσαι ἔγκει κλεισμένους χριστιανοῖς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν», ἔχει δὲ οὕτω:³

«Περὶ δὲ γε τῶν τὴν κοινωνίαν διακομιζουσῶν γυναικῶν τοῖς βαρβαρικοῖς οἴκοις ἐγκλεισμένοις χριστιανοῖς, τοῦτο διώριστα, ὡς εὐσχήμονας εἶναι χρὴ ταύτας, καὶ οἶαι δ' ἂν ἐν παρθενίᾳ ἢ σεμνῷ γήρῳ κοσμούμεναι, καὶ ἀξίαι εἰς διακονίαν καὶ εἰς διακόνων παραδεχθῆναι βαθμόν. Εἰ δὲ τοιούτων ἀπορία εἶναι δοκεῖ, μὴδὲ τὰς πίστεως ἀλλοτρίας βουλομένας εὐποιεῖν χριστιανοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοῖς⁴ τεταραχθέναι καὶ προσανατεθῆναι, μὴδ' αὐτὰς ἐκείνας παρατηρεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν εἰσκομίξιν τὴν τοῦ ἁγιασμοῦ κοινωνίαν τοῖς μὴδ' ὑπ' αὐτῆς τῆς τυραννίδος τῆς εἰς Χριστὸν κατολιγορηκόσι⁵ πίστεως· οὐδέποτε γὰρ κοινοῦται τὸ ἅγιον, μᾶλλον δὲ ἀγιάζει καὶ τοὺς κεκοινωνήτους· εἰ μὴ ὑποπτά τινα πρόσωπα, καταπαίζειν συνήθως ἔχοντα τῶν θείων, ταῦτα ἐγχειρισθῆναι προφασίζονται».

Εὐρισκόμεθα, δηλαδή, πρὸ ἐνὸς μέτρου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ σήμερον ἰσχύοντα φαίνεται ὅλως ἐξαιρετικὸν καὶ ξενίζον. Ἄλλ' ἐρωτᾶται· ὑπάρχον ἐν προκειμένῳ καὶ ἄλλαι προηγούμεναι περιπτώσεις, καθ' ὧς ἐφηρημόσθη τὸ ἔκτακτον τοῦτο μέτρον, ἢ πρόκειται περὶ ἐνεργείας ἢ ὁποῖα σήμερον μὲν φαίνε-

1. Ὁ Λέων οὗτος Ἀρχιεπίσκοπος Καλαβρίας εἶναι διάφορος τοῦ κατὰ δύο καὶ ἡμισυ περίπου αἰῶνας ἀρχαιοτέρου ἁγίου Λέοντος, ἐπισκόπου Κατάνης, τοῦ θαυματουργοῦ, ἑορταζομένου τῇ 20ῇ Φεβρ. Ἴδε Acta Sanctorum Boll. ὑπὸ ἡμερομ. Ὁ Λέων ὁ Καλαβρίας μετέσχε τῆς μεγάλης ἐν Κων/πόλει συνόδου τοῦ 878-879, ἢ ὁποῖα ἐπὶ τινῶν θεωρεῖται ὡς ἡ Η' Οἰκουμενικῆ. Ἴδε **Φ. Βαφείδου**, Ἐκκλησ. Ἱστορία, τόμ. Β', σ. 62 καὶ **Β. Στεφανίδου**, Ἐκκλησ. Ἱστορία, 332-336.

2. Τὸ κείμενον ἐξεδόθη ἐν τῇ σειρᾷ Scriptorum Veterum Nova Collectio e Vaticanis codicibus edita ab *A. Mai*, Roma. (10 τόμοι) τόμος I (1825 καὶ 31) μέρος II σελ. 216-224 ἐξ ὧν τὸ παρέλαβε καὶ ἡ P. G. 102, 733-81, διόρθωσιν δὲ τοῦ κειμένου ἐπεχείρησεν ὁ **Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων**, ἐν Φωτίου Ἀμφιλόχια, Ἀθήνησι 1858 σελ. V σημ. γ', τοῦ ὁποίου τὰς διορθώσεις παρέλαβεν ὁ **Ἰωάννης Βαλέττας** εἰς τὴν ἐκδόσιν του, Φωτίου ἐπιστολαί, ἐν Λονδίῳ 1864 σ. 572-575, ἢ ὁποῖα εἶναι καὶ ἡ ἀριωτέρα.

3. Τὸ κείμενον παρατίθεται ὡς ἔχει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ **Ι. Βαλλέτα**, γενομένην ἐκδόσιν, ἔ. ἀ.

4-5. Οὕτως ὁ Σοφοκλέους Κ. Οἰκονόμου.

ται εἰς ἡμᾶς ξενίζουσα, τότε ὅμως δὲν ἀφίστατο καὶ πολὺ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κρατούντων ἡθῶν καὶ ἐθίμων; Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, πρόκειται πράγματι περὶ μέτρου «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», ἢ ἔχομεν πρὸς ἡμῶν κανονικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέτρον; Διότι, διὰ τὴν νὰ ὑπάρξῃ περίπτωσις ἐφαρμογῆς τοῦ μέτρου τῆς «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας» ἀπαιτεῖται νὰ συντρέξωσι τὰ ἑξῆς στοιχεῖα¹: ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ὑπάρχῃ σαφῶς καθωρισμένη ἢ συνήθης ἐκκλησιαστικὴ πράξις, ἀφ' ἑτέρου νὰ ὑφίσταται ἑξαιρετικὴ ἀνάγκη ἐπιβάλλουσα τὴν ἐκ ταύτης παρέκκλισιν, τρίτον νὰ ὑπάρχῃ τὸ ἀρμοδίον ὄργανον διὰ τὴν ἀποφασίση περὶ τῆς παρεκκλίσεως καὶ τέλος νὰ ληφθῇ ἐγκύρωσις ἢ ἀπόφασις πρὸς παρέκκλισιν ἐκ τῆς παγίως καθωρισμένης ἐκκλησιαστικῆς τάξεως.

Ἐντεῦθεν ἐρευνητέον πρῶτον ποία ἦτο τότε ἡ κρατοῦσα ἐκκλησιαστικὴ πράξις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαχειρίσιν γενικῶς καὶ εἰδικώτερον τὴν μεταφορὰν καὶ μετάδοσιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Διότι πρέπει πρῶτον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐὰν ἔχομεν ἐνταῦθα περίπτωσιν ἐφαρμογῆς τῆς «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», αὕτη δὲν θὰ ἀναφέρεται οὔτε εἰς τὴν ἐγκυρότητα τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας οὔτε εἰς τὸ ἐὰν οἱ μέλλοντες νὰ μετάσχουν αὐτῆς ἔχουν κανονικῶς τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα ἢ οὐ. Τὸ τοιοῦτον ἐκ τοῦ κειμένου τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως εἶναι ἀπολύτως σαφές. Διότι καὶ τὸ Μυστήριον προϋποτίθεται τελεσθὲν κανονικῶς καὶ οἱ μέλλοντες νὰ μετάσχωσι τοῦτον προϋποτίθενται ὡς ὄντες κανονικὰ καὶ ἐνεργὰ μέλη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐπομένως, ἐνταῦθα ἐὰν θὰ πρόκειται περὶ «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», θὰ ἀφορᾷ αὕτη καθαρῶς καὶ μόνον εἰς τὴν διαχειρίσιν τῆς κανονικῆς καὶ ἐγκύρωσις τελεσθείσης Θ. Εὐχαριστίας, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὴν διὰ προσώπων ἀναρμοδίον μεταφορὰν τῆς πρὸς τοὺς μέλλοντας νὰ μετάσχωσιν αὐτῆς πιστούς.

Ἐκ πρώτης ἤδη ὄψεως, τὸ ὅλως ἑξαιρετικὸν τοῦ ληφθέντος ὑπὸ τῆς περὶ τὸν Πατριάρχην Φώτιον Συνόδου μέτρου, τὸ νὰ ἐπιτραπῇ δηλαδὴ νὰ μεταφέρονται τὰ Τίμια Δῶρα ὑπὸ εἰδωλολατρῶν, καὶ δὴ γυναικῶν, δεικνύει ἢ γνωστὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπικρατοῦσα ἔκπαλαι ἀσθηρότης εἰς ὅ,τι ἀνεφέρετο εἰς τὴν οἰανδήποτε σχέσιν τῶν εἰδωλολατρῶν πρὸς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν. Οὕτως, ἐνῶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς «λειτουργίας τῶν κατηχομένων», δηλαδὴ μέχρι καὶ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐπετρέπετο ἢ παραμονὴ ὄχι μόνον κατηχομένων καὶ μετανοούντων, ἀλλ' εἰς τινὰς περιφερείας καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν², εἰς

1. Ἐκ τούτων στοιχεῖα τινὰ ἀναφέρονται καὶ παρὰ *Milash - Ἀποστολοπούλου*, Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 99, ὅπως ἐπίσης καὶ εἰς τὴν μονογραφίαν τοῦ καθηγητοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου.

2. Ἴδε δῖον κανόνα τῆς λεγομένης Δ' ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου τοῦ ἔτους 398 μ. Χ.: «*Ut episcopus nullum prohibeat ingredi ecclesiam, et audire verbum Dei,*

τὴν Θ. «λειτουργίαν τῶν πιστῶν», δηλαδή κατὰ τὴν τέλει τῆς Θ. Εὐχαριστίας, δὲν ἐπιτρέπεται ὄχι ἢ προσέγγισις ἢ ἡ ψαῦσις τοῦ ἀχράντου Μυστηρίου, ἀλλ' οὐδ' ἢ ἀπλῆ θέα αὐτοῦ καὶ ἢ ἀκρόασις τῶν κατὰ τὴν καθαγίασιν καὶ τὴν μετάληψιν τοῦ ἀπαγγελλομένων ἢ ἔδομένων εὐχῶν καὶ ὕμνων, εἰς οὐδένα ἄλλον πλὴν τῶν εἰς ἀρμονικὴν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας σχέσιν εὐρισκομένων πιστῶν. Ἐντεῦθεν, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν εὐχῶν τοῦ καθαγιασμοῦ, καὶ ἀφοῦ ἀπεχώρουν καὶ οἱ κατηχούμενοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπὸ βαρῶ ἐπιτίμιον εὐρισκόμενοι πιστοί, ἐδίδετο πρὸς τοὺς θυρωροὺς τοῦ ναοῦ τὸ καὶ σήμερον διασωζόμενον εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν παράγγελμα: «Τὰς θύρας, τὰς θύρας ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν!» Πόση δὲ ἦτο ἡ προσοχή, ἡ ὁποία ἐδίδετο εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ἐκκλησιασματος, κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελέσεως καὶ μεταδόσεως τῆς Θ. Εὐχαριστίας, φαίνεται ἀκόμη σαφέστερον ἐκ τῆς διατυπώσεως ἀρχαιότερων λειτουργικῶν κειμένων, ὅπως ἡ λειτουργία τῶν «Διαταγῶν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων», ὅπου προστίθεται: «Μὴ τις τῶν κατηχουμένων. Μὴ τις τῶν ἀκροωμένων. Μὴ τις τῶν ἀπίστων. Μὴ τις τῶν ἑτεροδόξων... Μὴ τις τῶν ἐν ὑποκρίσει»¹. Σχετικὸν δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ τὸ καθοριζόμενον ὑπὸ τοῦ 10ου Κανόνος τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἀρμενίας Ἰσαὰκ τοῦ Γ' (μέχρι τοῦ 703 ὑπῆρξε Πατριάρχης τῶν Ἀρμενίων), καίτοι ἀναφέρεται εἰς περιοχὴν σχισματικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰσαὰκ, ἐρωτηθεὶς ἐὰν ἐπιτρέπεται, ὅπως ὁ πρεσβύτερος, ὁ ὁποῖος ἐν ἐπαιγούσῃ ἀνάγκῃ μεταφέρει τὴν Θ. Μετάληψιν εἰς τὰς φυλακάς, ἀπαγγέλλη ἐκεῖ τὰς πρὸ τῆς Θ. Μετάληψεως εὐχὰς ἢ τὴν μετ' αὐτὴν εὐχαριστίαν, ὀρίζει: «oportet illum (= τὸν πρεσβύτερον) recitare orationes, quæ sunt ante consummationem»².

Ἀργότερον διὰ τοῦ 5' κανόνος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (ἦγουν περὶ τὰ μέσα τοῦ δ' αἰ.), ἀπηγορεύθη καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ εἴσοδος αἱρετικῶν εἰς τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἐνέμενον εἰς τὴν πλάνην των³, πρᾶγμα ὁμοῦ τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται ὅτι ἐτηρεῖτο πανταχοῦ, διότι κατόπιν ὁ Τιμόθεος Ἀλεξανδρείας († 385) εἰς τὴν Θ' ἀπόκρισίν του ἀναφέρει, ὅτι οἱ αἱρετικοὶ ὀφείλουσαν νὰ ἔχουν ἀπέλθει πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς «θείας ἀναφορᾶς», ὅτε ὁ διάκονος ἐκφωνεῖ τὸ παράγγελμα «οἱ ἀκοινωνητοὶ περιπατή-

sive gentilem, sive haeticum, sive Judaeum, usque ad missam catechumenorum», ἐν Conciliorum Tomus tertius, Parisiis, 1644 σ. 547-548. Πρβλ. καὶ J. H. Srawly, The early history of the Liturgy, Cambridge, 1947, σ. 189.

1. Βιβλ. Η', 12,2 (ἐκδ. F. X. Funk, σ. 494). Πρβλ. II. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις Κώδικας, Ἀθῆναι 1935 σ. 90-91.

2. A. Mai, Scriptorum veterum nova collectio, τόμ. X, μέρος II, σ. 301.

3. «Περὶ τοῦ μὴ συγχωρεῖν τοῖς αἱρετικοῖς εἰσεῖναι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπιμένοντα τῇ αἵρεσει», παρὰ Ράλλη καὶ Ποτῆ, Σύνταγμα, τόμος III σ. 176.

σατε»¹. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ παρουσία τῶν ἐν τῇ Θ. λατρείᾳ ἐξηκολούθει νὰ θεωρῆται ὡς ἀνεκτὴ.

Ἐντεῦθεν, εἶναι αὐτονόητον, ποία ἦτο ἡ πράξις τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διακονίαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Ἐφ' ὅσον, δηλαδή, καὶ ἡ ἀπλῆ ἔστω παρακολούθησις τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀπηγορεύετο, ὄχι μόνον εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μὴ ὀρθῶς περὶ τὴν πίστιν ἔχοντας χριστιανούς, πολλῶ μᾶλλον δὲν θὰ ἦτο οὐδὲ πόρῳθεν ἀνεκτὴ ἡ ὑπ' αὐτῶν καθ' οἰονδήποτε τρόπον διαχειρίσις τῶν ἱερῶν Μυστηρίων.

Καὶ πράγματι, «τὸ μεταχειρίζεσθαι τὰ ἅγια» ἀπηγορεύετο ὄχι μόνον εἰς τοὺς ξένους πρὸς τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς λαϊκοὺς χριστιανούς, ἐπιτρεπομένου τούτου μόνον εἰς τοὺς κληρικούς. Ὁ ἐκ τῶν ἐπισήμων σχολιαστῶν τῶν Ἱ. Κανόνων, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ β' αἰ. ἀκμάσας Ἰωάννης Ζωναράς, εἰς σχολίόν του εἰς τὸν ΝΗ' Κανόνα τῆς 5' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γράφει, ὅτι «τὸ μεταχειρίζεσθαι τὰ ἅγια, καὶ ἑτέροις μεταδίδοναι, τοῖς ἱερωμένοις δέδοται». Ἡ ἀντίληψις ὅμως αὕτη ὑπῆρχε καὶ παλαιότερον, καὶ δὴ καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ἦτο ἀκόμη συνήθης ἡ κατ' ἰδίαν, κατ' οἶκον Θ. Μετάληψις, ἄνευ ἱερέως². Ὁ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ β' αἰ. ἀκμάσας ἕτερος τῶν ἐπισήμων σχολιαστῶν, Θεόδωρος ὁ Βαλαμών, μαρτυρεῖ ἀκόμη ἀκριβέστερον, ὅτι «ἄλλοι..... κανόνες διάφοροι ἐκώλυσαν παρὰ λαϊκῶν τὰ ἅγια μυστήρια μεταχειρίζεσθαι, καὶ ἡ ἑτέροις μεταδίδοναι αὐτῶν, ἢ ἑαυτοῖς· ὅτι ἐπισκόποις, καὶ ἱερεῦσι, καὶ διακόνοις, τὸ τοιοῦτον ἐπεχαρίσθη ἀξίωμα». Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον οἱ φρονουῦντες, ὅτι ἐπετρέπετο ὁ λαϊκὸς νὰ μεταδώσῃ τὴν Θ. Κοινωνίαν τοῦλάχιστον μόνον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἐν περιπτώσει κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἦτο παρὼν κληρικὸς, «διὰ προκειμένην ἀνάγκην», ὁ αὐτὸς σχολιαστὴς προσθέτει: «ἔμοι δὲ οὐ δοκεῖ τοιοῦτον γὰρ τολμηθῆναι ... οὐκ ἐκχωρηθήσεται»³.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι τῆς αὐστηρᾶς ταύτης ἀντιλήψεως αἱ ρίζαι εἶναι ἀκόμη ἀρχαιότεραι, πάντως δὲ κατὰ πολὺ προγενέστεραι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Φωτίου. Ἦδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, εἰς τὴν σκέψιν χριστιανῶν τινων εἶχε γεννηθῆ τὸ ζήτημα, ἐὰν ἦτο ἐπιτετραμμένον «ἐν τοῖς τοῦ διωγμοῦ καιροῖς ἀναγκάζεσθαι τινα (= λαϊκόν), μὴ παρόντος ἱερέως ἢ λειτουργοῦ, τὴν Κοινωνίαν ἰδίᾳ χειρὶ λαμβάνειν». Ὁ μέγας Πατὴρ, ἀκολουθῶν ἔθει ἀρχαίῳ, θεωρεῖ ὡς αὐτονόητον, ὅτι τοῦτο ἐπιτρέπεται, «διὰ τὸ καὶ τὴν μακρὰν συνήθειαν τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πιστώσασθαι», ὡς γράφει

1. Παρὰ *Ράλλη καὶ Ποτλῆ*, ἔ. ἀ. τόμος IV σ. 336.

2. Περὶ τῆς κατ' ἰδίαν, ἄνευ ἱερέως Θ. Μετάληψεως, ὑπ' αὐτῶν τῶν πιστῶν, ἔχόντων παρ' ἑαυτοῖς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν ἴδε *E. Herman*, ἐν *Dictionnaire de Droit Canonique*, τόμ. V, 1953, σ. 519-521.

3. Παρὰ *Ράλλη καὶ Ποτλῆ*, ἔ. ἀ. τόμ. Β' σ. 437-438.

εἰς τὴν πρὸς Καισαρίαν Πατρικίαν ἐπιστολὴν του. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν φέρει τὸ παράδειγμα πρῶτον μὲν τῶν ἐρημιτῶν, οἱ ὅποιοι «κατὰ τὰς ἐρήμους σχολάζοντες, ἔνθα μὴ ἔστιν ἱερεὺς, κοινωνίαν οἴκοι κατέχοντες, ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνουσιν». Δεύτερον δὲ ἐπικαλεῖται τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ γενικῶς ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πλείστοι ἐκ τῶν λαϊκῶν «ἕκαστος... ἔχει κοινωνίαν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ὅτε βούλεται μεταλαμβάνει δι' ἑαυτοῦ»¹. Ἡ αἰτιολογία τῆς τοιαύτης συνηθείας, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, ἦτο τὸ γεγονός, ὅτι «ἅπαξ τοῦ ἱερέως τὴν θυσίαν τελειώσαντος καὶ δεδωκότος, ὁ λαβὼν αὐτὴν καὶ μεταλαμβάνων, ὡς παρὰ τοῦ ἱερέως μεταλαμβάνει πιστεύειν ὀφείλει»².

Παρὰ ταῦτα ἡ πράξις τῆς ἐν ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ πιστοῦ Θ. Μεταλήψεως διηθερίτο μέχρι καὶ τοῦ ζ' αἰ., ὅπως γίνεται φανερὸν ἤδη ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ΝΗ' Κανόνος τῆς ς' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ ἰ. οὗτος Κανὼν καθορίζει, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς λαϊκοὺς νὰ μεταδίδουν εἰς ἑαυτοὺς τὰ θεία μυστήρια, «παρόντος ἐπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου, ἢ διακόνου», ὥστε, κατὰ ἀντιδιαστολήν, θὰ πρέπη, παρὰ τὴν περὶ τοῦ ἀντιθέτου γνώμην τοῦ Θεοδώρου Βαλασαμῶνος³, νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τότε, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ζ' αἰ., ἐπιτρέπετο μὴ παρόντων κληρικῶν ἢ ὑπὸ λαϊκῶν εἰς ἑαυτοὺς μετάδοσις τῆς Θ. Εὐχαριστίας⁴. Ἄλλως τε τὸ γεγονός, ὅτι τοιαύτη τις ἀντίληψις, ἔστω καὶ ὡς μὴ ἐπικρατοῦσα⁵, διεσώζετο μέχρι τέλους τοῦ ιβ' αἰ. ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμεν, τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ νόημα τοῦ Κανόνος εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Διότι τὸ ὑπὸ τοῦ Κανόνος ὡς κολαστέον παρουσιαζόμενον δὲν εἶναι τὸ γεγονός αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ὅτι «οἱ δι' ἑαυτῶν μεταλαμβάνοντες» λαῖκοι εἶναι λαῖκοί, ἀλλὰ ἢ διὰ τῆς τοιαύτης πράξεώς των διαφαινομένη ὑψηλοφροσύνη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κανὼν, ἐπιβάλλων πρὸς σωφρονισμόν τὴν ποινὴν τοῦ ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα ἀφορισμοῦ, ἐπιλέγει, ὅτι τοῦτο γίνεται πρὸς παιδαγωγίαν τοῦ τιμωρουμένου, εἰς τὸ «μὴ φρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρο-

1. Σχετικῶς πρὸς τὴν κατ' οἶκον μεταφορὰν τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἠδιαφέροντα εἶναι ὅσα ὀρίζει ὁ 24ος Κανὼν τοῦ φερομένου ὡς ἀκμάσαντος κατὰ τὸν δ' αἰῶνα Καθολικοῦ τῆς Ἀρμενίας, Πατριάρχου Ἰσαάκ: «Presbyteri extra ecclesiam non audeant eucharistiam ad laicorum domos deferre, ibique illis sacrum panem impertiri, excepto infirmitatis casu», παρὰ Α. Μαι, ἔ. ἀ. σ. 280.

2. Κατὰ τὸ κείμενον τοῦ χειρογράφου κώδικος τῆς Τραπεζοῦντος, *Ράλλη καὶ Ποτλῆ*, ἔ. ἀ. τόμ. Δ' σ. 389 σημ. 2.

3. Ἔ. ἀ. σ. 338: «Τοιοῦτον γὰρ τοληθηῖναι ἀπὸ ἐρημνείας καὶ ἀντιδιαστολῆς οὐκ ἐκχωρηθήσεται».

4. «Μηδεὶς τῶν ἐν λαϊκοῖς τεταγμένων ἑαυτῷ τῶν θείων μυστηρίων μεταδιδότω παρόντος ἐπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου, ἢ διακόνου». ἔ. ἀ. σ. 437.

5. Τοῦτο πρέπει νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Βαλασαμῶνος «λέγουσι γοῦν τινες ἐξ ἀντιδιαστολῆς».

νεῖν». Ἐπίσης εἶναι μεμαρτυρημένον, ὅτι τῆς κατ' ἰδίαν ὑπὸ τῶν πιστῶν Θ. Μεταλήψεως ἐγένετο χτῆσις κατὰ τὴν περίοδον τῆς Εἰκονομαχίας¹. Ὅτι δὲ ἐξηκολούθει ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σχολιαστῶν, ἀλλὰ καὶ ἀργότερον, νὰ ὑπάρχουν ὄχι μόνον οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἐπετρέπετο ἢ ἐν ἀπουσίᾳ κληρικοῦ ἀφ' ἑαυτῶν ὑπὸ τῶν λαϊκῶν Θ. Μετάληψις, φαίνεται ἐκ τῆς περιπτώσεως τοῦ Νικηφόρου τοῦ Γρηγοῦ († 1359), ὁ ὁποῖος ὄν φυλακισμένος μετελάμβανε μόνος του, ἐκ τῶν Τιμίων Δώρων, τὰ ὁποῖα κρυφίως προσεκόμιζον εἰς αὐτὸν οἱ φίλοι του².

Ταῦτά ὅμως ἀναφέρονται εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας ὑπὸ λαϊκοῦ εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον. Περὶ δὲ μετάδοσεως τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων ὄχι ὑπὸ ἑτεροθρήσκων εἰς Χριστιανούς, ἀλλ' ὑπὸ Χριστιανῶν λαϊκῶν εἰς ἄλλους λαϊκοὺς μίαν καὶ μόνην γνωρίζει ὁ γράφων μαρτυρίαν. Πρόκειται περὶ μιᾶς περιπτώσεως τῶν μέσων τοῦ γ' αἰῶνος, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ὁ ἅγιος Διονύσιος Ἀλεξανδρείας. Ὑπῆρχε γέρον τις ἐτοιμοθάνατος, ὁ ὁποῖος εἶχε διαβιώσει «ἀμέμπτως μὲν τὸν πολὺν... χρόνον, ἐν δὲ τῷ πειρασμῷ», δηλαδὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ διωγμοῦ, εἶχε πέσει. Οὗτος, προαισθανόμενος τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ἀπέστειλε μικρὸν ἐγγονόν του, νὰ καλέσῃ τὸν ἱερέα, διὰ νὰ τὸν συγχωρήσῃ καὶ νὰ τοῦ μεταδώσῃ τὴν Θ. Εὐχαριστίαν. Ἐκεῖνος ὅμως ἀσθενῶν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως, ἔχων δὲ ὑπ' ὄψιν του τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐπισκόπου του, ἤτοι αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ὅπως παρέχουν τὴν συγγνώμην εἰς τοὺς «ἀπαλλαττομένους τοῦ βίου», «βραχὺ τῆς εὐχαριστίας ἔδωκεν τῷ παιδαρίῳ, ἀποβρέξαι κελεύσας καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι»³.

Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, μόνον παρὰ τοῖς Σύροις Μονοφυσίταις ἐπιτρέπεται, ὅπως μεταφερθῇ ἢ Θ. Κοινωνία ὑπὸ λαϊκοῦ, εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφερθῇ αὕτη ὑπὸ κληρικοῦ. Οὕτως εἰς ἀπόσπασμα τοῦ Ἐδέσεως Ἰακώβου, περιληφθὲν εἰς τὸν Νομοκάνονα τοῦ Βαρεβραίου, ὀρίζεται, ὅτι «ἀπαγορεύεται ὅπως δίδεται μέρος τῶν ἁγιασμάτων εἰς οἰονδήποτε ἤθελε ζητήσῃ τοῦτο, ἵνα τὸ μεταφέρῃ εἰς τὸν οἶκόν του· ἀλλ' ἐὰν εἶναι ἀσθενής, θὰ τὰ προσκομίσουν εἰς αὐτὸν οἱ κληρικοί. Ἐὰν δὲ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ μέρος, ὅπου οὗτος διατρίβει, διὰ λαϊκῶν εὐσεβῶν ἢ διὰ πιστῆς γυναικός, νὰ ἀποστέλλωνται πρὸς

1. Πρβλ. Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιστολαί, Βιβλ. I, ΝΖ', ΙΙ, Γ' καὶ ΣΙΘ' (PG. 99. 1116, 1128 καὶ 1661), εἰς τὴν ΣΙΘ' Ἐπιστολὴν μάλιστα, δίδεται καὶ εἶδος Τυπικοῦ, περὶ τοῦ τρόπου τῆς τοιαύτης Θ. Μεταλήψεως: «Τιθσμένης βίβλου ἱερᾶς καὶ ἐφαπλουμένης ὀθόνης καθαρᾶς, ἢ ἱερᾶς ἐπικαλυμματίδος, ἐκείσε τοῦ δώρου ἀπὸ χειρὸς σὺν φόβῳ προτεθέντος μετὰ τὴν ὑμνωδίαν, ἀπὸ στόματος ληπτέον».

2. *Νικηφόρου Γρηγοῦ*, Βυζαντινὴ Ἱστορία, XXVII, 2-3 (ἔκδοσις Βόννης, τόμ. III, σ. 121 καὶ 122).

3. Παρ' *Ἐδσεβίου*, Ἱστορία, VI, 44,4.

αὐτὸν τὰ Μυστήρια ἐντὸς χάριτος, ἢ καθαροῦ λινοῦ ὑφάσματος, ἢ φύλλον ἀμπέλου, ἢ ἐντὸς καθαροῦ ἄρτου, τὸ ὁποῖον κατόπιν κατεσθίεται». Περαιτέρω καθορίζεται, ὅτι ἐὰν ὁ ἀσθενὴς δὲν ἔχη τὰς δυνάμεις, ὅπως μεταλάβῃ ἄλλοις του ἐκ τῆς οὕτω μεταφερθείσης εἰς αὐτὸν Θ. Κοινωνίας, ὁ μεταφέρων αὐτὴν λαϊκός, εἴτε οὗτος εἶναι ἀνὴρ εἴτε γυνή, δύναται νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν ἀσθενῆ τὰ Ἄχραντα Μυστήρια¹. Τὰ αὐτὰ περίπου ὁρίζει καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ ἐκ Τέλλας². Τόση δὲ ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο αὐστηρότης, ὥστε καὶ περὶ κληρικῶν ἀκόμη προκειμένου, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ Δ' κανόνος τῆς ἐν Γάγγρα Συνόδου, καὶ δὴ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ θεσμὸς τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου δὲν εἶχε ἀκόμη διαδοθῆ εὐρέως, φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχον ὑπεραυστηροὶ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἐδέχοντο νὰ λάβωσι τὴν Θ. Κοινωνίαν διὰ τῆς χειρὸς ἱερέων τινῶν, μόνον καὶ μόνον διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι ἦσαν ἔγγαμοι! Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ τοιαύτη διακρίσις κατεδικάζετο ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν λόγῳ Σύνοδος ἀναγκάζεται νὰ ἐκφωνήσῃ τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῶν οὕτω φερομένων πιστῶν³, πλὴν ὅμως τάσεις αὐστηρότητος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μεταδίδοντος τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, ἐπέζησαν ὑπὸ ἄλλην μορφήν καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, περιβληθεῖσαι μάλιστα καὶ ἐκκλησιαστικὸν κύρος.

Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Θ' κανὼν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ (806-815 μ.Χ.), ἦτοι μόλις ἡμισυ περίπου αἰῶνα πρὸ τῆς ὑπ' ὄψιν συνοδικῆς ἀποφάσεως τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, ὁρίζει, ὅτι οἱ πιστοὶ δὲν πρέπει νὰ μεταλαμβάνωσι διὰ χειρὸς ἱερέως, ὁ ὁποῖος δὲν τηρεῖ τὴν νηστείαν τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς, διότι οὗτος, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ὁρθόδοξος, εἶναι βέβηλος⁴.

1. Cap. IV, sect. IV, παρὰ *A. Mai*, *Scriptorum veterum nova collectio*, τόμ. X. μέρος β', 1838, σ. 23.

2. Αὐτόθι σ. 24. Αἱ Κανονικαὶ Διατάξεις αὐταὶ ὑπενθυμίζουσι μεγάλως σχετικὰς ἀποφάσεις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, περὶ ὧν ἴδε παρὰ *Ἱερ. Κοτσώνη*, Ἡ θέσις τῶν λαϊκῶν ἐντὸς τοῦ ἐκκλησ. Ὄργανισμοῦ (Κατὰ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας), ἐν Ἀθήναις 1956, σ. 31 σημ. 75.

3. «Ἐἴ τις διακρίνοιτο παρὰ πρεσβυτέρου γεγαμηκός, ὡς μὴ χρῆναι, λειτουργήσαντος αὐτοῦ, προσφορὰς μεταλαμβάνειν, ἀνάθεμα ἔστω», ὁ δὲ Βαλαμὸν ἐρμηνεύων γράφει: «ὁ παρὼν κανὼν ἀναθεματίζει τοὺς μὴ ἀδυστάκτως μεταλαμβάνοντας ἀπὸ ἱερέων ἐχόντων γυναίκα», παρὰ *Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ*, τόμος Γ' σελ. 103-104.

4. «Τὸν μὴ νηστεύοντα Τετράδα καὶ Παρασκευὴν ἱερέα, οὐ χρὴ κοινωνεῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ν ὁρθόδοξος εἶναι» τὸ γὰρ ἐκ μέρους εὐσεβεῖν, καὶ ἐκ μέρους κοινουῦσθαι, βέβηλον» παρὰ *Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ*, τόμος Δ' σ. 431α. Ποιὰν τινα σχέσιν πρὸς τὴν περὶ τὴν τέλει τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἐπιδεικνυομένην προσοχὴν ἔχει καὶ ὁ Α' Κανὼν τῆς ἐν Ἀγκυρᾷ Συνόδου, ὁ ὁποῖος καθορίζει, ὅτι οἱ κληρικοί, οἱ ὅποιοι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ διωγμοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ προσφέρωσι θυσίαν εἰς τὰ εἰδῶλα, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ μαρτυρίου ἀπέπλυναν τὴν ἄρνησίν των καὶ ἐπέζησαν αὐτοῦ, δύναται μὲν νὰ ἀποκατασταθῶσιν εἰς τὸν βαθμὸν των,

Ἄλλ' εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δὲν πρόκειται περὶ μεταδόσεως, ἢ ἔστω καὶ μόνον μεταφορᾶς τῆς Θ. Εὐχαριστίας μέσῳ ἀπλῶς ἐνὸς λαϊκοῦ, μέλους δὲ πάντως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις τοῦ Μ. Φωτίου, ὡς ἔχομεν ἴδει ἀνωτέρω, προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω ἐπιτρέπει τὴν μεταφορὰν αὐτῆς διὰ γυναικῶν, καὶ δὴ μὴ χριστιανῶν. Τὴν σημασίαν τοῦ τοιοῦτου μέτρου, θὰ κατανοήσωμεν πληρέστερον, ἐὰν ἴδωμεν ποία ἦτο ἢ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κανονικὴ τάξις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Λατρείᾳ, καὶ εἰδικώτερον ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

Ὡς γνωστὸν αἱ γυναῖκες ἐν τῇ λατρείᾳ δὲν ἐλάμβανον ἐνεργὸν μέρος¹, μὴ δυνάμεναι νὰ καταλάβωσι ἱερατικὰ ἀξιώματα πέραν τοῦ τῆς διακονίσεως². Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ διακόνισσαι, ἐντὸς τῆς Θ. Λατρείας, περιορίζοντο εἰς καθήκοντα καθαρῶς βοηθητικά, τοῦ τῆς θυρωροῦ τοῦ γυναικωνίτου³, ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μόνον εἰς τὸ Βάπτισμα ἀναφερόμενα⁴. Ὁ Ἅγιος Ἐπιφάνιος ὁ Κύπρου ἀποκροῦει πᾶσαν ἀπόπειραν περὶ ἀπονομῆς εἰς τὰς γυναικᾶς διακονιῶν ἱερατικῶν⁵. «Εἰ ἱερατεύειν γυναῖκας Θεῷ προσετάσσοντο ἢ κανονικόν τι (=ἱερατικόν) ἐργάζεσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἔδει μᾶλλον αὐτὴν τὴν Μαρίαν (=τὴν Θεοτόκον) ἱερατεῖαν ἐπιτελέσαι ἐν Καινῇ Διαθήκῃ, τὴν καταξιωθείσαν ἐν κόλποις ἰδίους ὑποδέξασθαι τὸν παμβασιλέα Θεόν».

Πρὸ αὐτοῦ, ὁ ἐπίσης φανατικὸς εἰς τὰς γνώμας του καὶ πάντοτε ὀπαδὸς τῶν ἄκρων Τερτουλλιανὸς ἀγανακτεῖ ἐναντίον τῶν αἵρετικῶν ἐκείνων γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὸ θράσος, νὰ ἀναλαμβάνουν διακονήματα,

πλὴν ὅμως δὲν δικαιοῦνται νὰ τελῶσι τὴν Θ. Εὐχαριστίαν «ἢ ὅπως λειτουργεῖν τι τῶν ἱερατικῶν λειτουργιῶν» παρὰ *Ῥάλλη καὶ Ποτῆ*, ἔ. ἀ. τόμ. Γ' σ. 21.

1. Περὶ αὐτοῦ ἴδε *Δ. Μπαλάνου*, Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν ταῖς θρησκείαις, καὶ ἰδίως ἐν τῷ Χριστιανισμῷ καὶ *II. Τρεμπέλα*, Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Ψαλμῶδι, Ἐν Ἀθήναις 1926, καὶ ἰδίᾳ σ. 22-28.

2. Ὑπῆρχον βεβαίως καὶ αἱ «πρεσβύτιδες». Μὴ ὦν ὅμως ἱερατικὸς βαθμὸς, κακῶς ὑπὸ τοῦ Milasch ταυτίζεται πρὸς τὸν τῆς διακονίσεως. Περὶ τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ μετὰ ταῦτα, ἴδε *Ε. Θεοδώρου*, Ἡ «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν, ἐν Ἀθήναις 1954.

3. «Διαταγαὶ ἁγίων Ἀποστόλων», Βιβλ. II κεφ. LVIII καὶ Βιβλ. VIII κεφ. XXVIII, Ἴγν. Ἀντιοχείας, ψευδεπίγραφος Ἐπιστ. πρὸς Ἀντιοχεῖς, κεφ. XII (PG 5,908).

4. Ἰδε «Διαταγαὶ ἁγίων Ἀποστόλων», Βιβλ. III κεφ. XV καὶ XVI καὶ Βιβλ. VIII κεφ. XXVIII, «Διδασκαλία» III κεφ. VIII καὶ XII Πρβλ. καὶ *Milasch - Ἀποστολοπούλου* ἔ. ἀ. σ. 363 σημ. 5, *Κ. Καλλινίκου* ἔ. ἀ. σ. 978-580 καὶ *Γρηγορίου Μοναχοῦ* ἁγιορείτου, Ἡγουμένου καὶ ἐπιστάτου Ἰ. Σ. Μ. Καισαριανῆς, Αἱ διακόνισσαι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Ἀθήνησι 1950 (=Χριστιανικὸν Κατηχητικὸν Δελτίον «Εἰρήνη» ἀριθ. 10) σ. 45-49.

5. *Ἐπιφάνιος*, Αἰρέσεις LXXIX, 3-4 (PG 42, 745 ἐξ.) Πρβλ. καὶ «Διαταγαὶ ἁγίων Ἀποστόλων», Βιβλ. III κεφ. IX καὶ *Milasch - Ἀποστολοπούλου*, ἔ. ἀ. σ. 363 σημ. 3 καὶ *Ε. Θεοδώρου*, ἔ. ἀ. 67.

ὡς τὸ τοῦ ἱεροκήρυκος, τοῦ ἔξοριστοῦ, τοῦ θεραπευτοῦ καὶ τοῦ χρίοντος¹.

Πράγματι, καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους παρατηροῦμεν, ὅτι μεταξὺ τῶν αἵρετικῶν ἐπικρατεῖ ἐλευθεριωτέρᾳ προᾶξις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Λατρείᾳ. Οὕτως, οἱ Νεστοριανοὶ ἐπιτρέπουν εἰς τὰς διακονίσσας ἐνεργωτέραν καὶ πλουσιωτέραν συμμετοχὴν εἰς τὰ τῆς Θ. Λατρείας, καὶ δὴ εἰς τὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Οὕτω, κατὰ τὸν μνημονευθέντα ἥδη Νομοκάνονα τοῦ Γρηγορίου Ἀβουλφραγίου, τοῦ Βαρεβραίου (ιβ' αἰ.), αἱ ἡγουμένισσαι τῶν μοναστηρίων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ ἔθιμον τῆς περιοχῆς τῆς Ἀντιοχείας ἔπρεπε νὰ εἶναι διακονίσσαι², δύνανται νὰ παρέχουν τὴν Θ. Εὐχαριστίαν εἰς τὰς ὑπ' αὐτὰς μοναχάς, μόνον ὅμως ἐκ τῆς φυλασσομένης διὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀσθενῶν, ὅχι ἐκ τῆς ἁγίας Τραπέζης, (ἴδε κατωτέρω), τοῦτο δὲ ἐν ἀπουσίᾳ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου, οὐδέποτε ὅμως αὐτῶν παρόντων³. Ἐπίσης ἐπιτρέπετο εἰς αὐτὰς νὰ μεταδώσουν τὴν Θ. Εὐχαριστίαν καὶ εἰς παιδία μέχρι καὶ πέντε ἐτῶν⁴. Οἱ τῆς ἰδίας αἰρέσεως ἐπέτρεπον εἰς τὰς διακονίσσας τῶν γυναικείων κοινοβίων μοναστηρίων, ἕφ' ὅσον δὲν παρίστατο πρεσβύτερος ἢ διάκονος, νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ ἱερὸν Βῆμα καὶ νὰ θυμιῶσι, λέγουσαι καθ' ἑαυτὰς καὶ οὐχὶ μεγαλοφώνως μόνον τὸν ν' ψαλμόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν εὐχὴν τοῦ θυμιάματος, τοῦτο δὲ πάλιν μόνον ἕφ' ὅσον δὲν ἦτο παρὼν πρεσβύτερος ἢ διάκονος⁵. Κατὰ τὸν στ' αἰ., συμφώνως πρὸς τὸν κανόνα τοῦ Σευήρου Ἀντιοχείας καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐκ Τέλλας, ἐπιτρέπετο ὡσαύτως ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν εἰς τὰς διακονίσσας, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ νὰ δίδουν τὴν Θ. Εὐχαριστίαν εἰς τὰς γυναῖκας, ὅπως ἐπίσης καὶ νὰ ἐγγέουν τὸν οἶνον εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον, κατόπιν ἀδείας τοῦ ἐπισκόπου. Δὲν ἐπιτρέπετο ὅμως εἰς τὰς διακονίσσας νὰ λάβουν ἐνεργότερον μέρος εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ Μυστηρίου, ὅπως π.χ. νὰ ρίψουν εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον τὰς μερίδας τοῦ ἁγίου Ἄρτου, διότι ἡ διακονίσσα, ὅπως προστίθεται χαρακτηριστικῶς, «non est diaconissa altaris, sed mulierum aegrotantium»⁶.

1 De praescriptionibus καφ. XII, PL, 2, 56 de bapt. καφ. XVII.

2. Πρβλ. καὶ Ε. Θεοδώρου, ἔ. ἀ. σ. 83.

3. «Mos in oriente, seu ditione antiochena obtinet, ut abbatissae monialium diaconissae sint, ac subjectis monialibus sacramenta distribuunt, idque presbytero casto, aut diacono absentibus dumtaxat, minime vero iis presentibus» κατὰ τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ *Assemani* ἐκ τῆς συριακῆς καφ. VII, μέρος VII, παρὰ Α. Μαί, Scriptorum veterum nova collectio, τόμος X μέρος 2οῦ σελ. 51.

4. «Non permittitur mulieri diaconissae eucharistiam dare masculino, qui annum aetatis quintum excesserit» ἔ. ἀ.

5. Ὡσαύτως αὐτόθι.

6. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ αὐτόθι ὀλίγον κατωτέρω εἰς σελ. 51-52: «Diaconissae potestas in altare nulla omnino est, potestas autem solum ingrediendi ad

Καὶ ταῦτα μὲν παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς. Ὡς ἐμφαίνεται ὁμως ἐκ τῶν κατὰ τὴν χειροτονίαν τῆς διακονίσης ἀπαγγελλομένων εὐχῶν καὶ ἕξ ὧν κατ' αὐτὴν ἐτελοῦντο, συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν χειροτονίας διακονίσης¹, καὶ παρὰ τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἡ διακόνισσα ἐξετέλει ὑπηρεσίαν τινὰ, κατὰ τὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας², ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐχὶ τὴν ἐν τῇ ἡμετέρῃ περιπτώσει ἀναφερομένην. Κατὰ τὰς εὐχάς, δηλαδή, τῆς χειροτονίας τῆς διακονίσης ἐγίνετο μνεῖα τῆς διακονίας τῆς εἰς τὴν «λειτούργιαν», ὅπερ βεβαίως δύναται νὰ ἐκληρωθῇ καὶ ὑπὸ τὴν γενικὴν ἔννοιαν. Δεύτερον ὁ ἐπίσκοπος τὴν περιέβαλλε διὰ τοῦ ὄρασιον, τοῦ ὁποῦ τὰ δύο ἄκρα κατέληγον ἔμπροσθεν εἰς σχῆμα σταυροῦ, ὅπως καὶ τὸ τοῦ διακόνου κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Μεταλήψεως. Τέλος, κατὰ τὴν χειροτονίαν τῆς, παρεδίδοτο εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τὸ ἅγιον Ποτήριον, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε αὐτῇ νὰ ἀποθέσῃ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης³. Ἐντεῦθεν, ἐξηγεῖται καὶ ἡ πληροφορία Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως, κατὰ τὴν ὁποίαν τινές «φασιν, ὅτι καὶ τὸ ἅγιον θυσιαστήριον ἐφείτο ταύταις (= ταῖς διακόνισσαις) εἰσερχεσθαι, καὶ τὰ τῶν διακόνων ἀνδρῶν παραπλησίως αὐτοῖς μετιέναι»⁴. Πρέπει ὁμως νὰ παραδεχθῶμεν ἀνεπιφυλάκτως, ὅτι θὰ ἀπετέλει παρερμηνείαν τῶν ὑπαρχόντων κειμένων, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι θὰ ἐδεχόμεθα, ὅτι ἡ διακόνισσα κατὰ τὴν τέλεσιν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἐπετέλει ὑπηρεσίαν τινὰ πέραν τῆς καθαρῶς βοηθητικῆς.

Τὸ συμπέρασμα ἐπομένως, τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεῦνης, εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν καθιερωμένην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάξιν, ἡ Θεία Εὐχαριστία μετεδίδοτο μόνον διὰ τῶν Κληρικῶν, ἐπ' οὐδενὶ δὲ λόγῳ διὰ γυναικῶν, καὶ δὴ μὴ ἐχουσῶν ὄχι χειροτονίαν, ἀλλ' οὐδ' ἀπλῆν χειροθεσίαν.

Φαίνεται ὁμως, ὅτι εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐπισκόπου Καλαβρίας δὲν ὑπῆρχον οὐδὲ κἄν διακόνισσαι, διότι ἐὰν ὑπῆρχον τοιαῦται θὰ ἦτο φυσικώτερον νὰ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὰς τὸ ἔργον τῆς ἐκτάκτου ταύτης πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους

altare, ut ipsum verrat, et lampades accendat: et in coenobio sororum, absente presbytero, aut diacono, accipiat mysteria ex paradisco, verum non ex altari, et det sororibus suis, ac pueris parvullis».

1. Περὶ αὐτῆς ἴδε **Ε. Θεοδώρου**, ἔ. ἀ. 50-65.

2. **Ε. Θεοδώρου**, ἔ. ἀ. 63 καὶ 81-82.

3. **Ράλλη καὶ Ποιτῆ**, τόμος 5' σ. 172. Πρβλ. καὶ **Κ. Καλλινίκου**, ἔ. ἀ. σ. 577-579 καὶ **Γρηγορίου μοναχοῦ**, ἔ. ἀ. σ. 39 ἔξ., ἐνθα οὗτος παρέχει τὴν πληροφορίαν, ὅτι παρεδίδοτο εἰς τὴν διακόνισσαν καὶ ριπίδιον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προηλ. θεν ἴσως ἐκ παρερμηνείας τῆς ἑξῆς φράσεως τοῦ Ματθ. Βλαστάρεως (ἔ. ἀ.): «Καὶ ἐπιτεθέντα ταύτη τὸν ἀρχιερέα τὴν χεῖρα, ἐπέυχουσαι... τοῖς ἁγίοις οὕτω ναοῖς προσκαρτερεῖν οὐ μὴν καὶ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις ὑπηρετεῖν ἐπιτρέπει, ἢ ριπίδιον ἐγχειρίζεσθαι, ὡς ἐπὶ τοῦ διακόνου». Ἡ φράσις ὁμως αὕτη σημαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλαδή δὲν τῆς ἐδίδοτο ριπίδιον.

4. **Ράλλη καὶ Ποιτῆ**, τόμος 5' σ. 171.

ὕψρεσίας¹, παρὰ εἰς γυναῖκας λαϊκὰς, καὶ δὴ εἰς μὴ χριστιανὰς. Διότι θὰ ἐγένετο μὲν καὶ τότε «κατ' οἰκονομίαν» παρέκκλισις ἐκ τῆς καθεστηκυίας ἐκκλησιαστικῆς πράξεως, αὕτη ὅμως δὲν θὰ ἦτο τόση, ὅση ἢ ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν κειμένῳ. Ἡ δὲ «κατ' οἰκονομίαν» παρέκκλισις θὰ ἦτο κατὰ τοσοῦτον μικροτέρα, καθ' ὅσον ἤδη ἀπὸ τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος εἰς τὰς διακονίσσας ἔπρεπε νὰ ἀνατίθεται ἢ κατ' οἶκον ἐπίσκεψις τῶν πιστῶν γυναικῶν, διὰ νὰ μὴ δίδεται λαβὴ εἰς παρεξηγήσεις². Θὰ ἐπρόκειτο ἐπομένως περὶ ἀπλῆς «κατ' οἰκονομίαν», ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τῆς ἀνάγκης, διευρύνσεως τῆς ἀποστολῆς των, τὴν ὁποίαν εἶχον ἤδη καὶ παλαιότερον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κατ' οἶκον ἐπισκέψεις.

Ἀφοῦ ἤδη διεκριβῶθη ποία ἦτο ἡ τότε ἐπικρατοῦσα ἐκκλησιαστικὴ τάξις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαχειρισίν τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἃς προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐτέρων στοιχείων, ἐκ τῶν συνιστῶντων τὸ μέτρον τῆς «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», ἦτοι τὸ ἐὰν ὄντως ὑπῆρχεν ἑξαιρετικὴ τις ἀνάγκη, ἐπιβάλλουσα τὴν ἐκ τῶν καθιερωμένων παρέκκλισιν καὶ ἐὰν αὕτη ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ διοικητικοῦ ὄργανου. Ἐντεῦθεν, εἶναι ἀπαραίτητον, ὅπως ἐξετάσωμεν ἐν ὀλίγοις τὰς περιπτώσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας εὗρισκετο ἡ περιοχὴ διὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδόθη ἢ ὑπ' ὄψιν Κανονικὴ³ Ἐπιστολή.

Ἡ Ἐπιστολὴ ἐγράφη εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ κατάστασις ἦτο ἤδη ἀρκούντως εὐνοϊκὴ διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Νικηφόρου Φωκά, πρὸς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β', ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν, εἶχον προσθέσει εἰς αὐτοὺς καὶ κύρος καὶ δύναμιν καὶ ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς ἀρετὴν ἐλευθερίαν κινήσεων⁴. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπίσης

1. Ὁ Γ. Δαμπάκης ἐν Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Χριστ. Ἀρχαιολογίαν, 1897 σ. 9 παρέχει τὴν πληροφορίαν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ καὶ πόθεν τὴν εἶχεν ἀρυσθῆ, ὅτι ἡ μεταφορὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας εἰς τοὺς φυλακισμένους ἦτο ἔργον τῶν διακονισσῶν. Τὴν αὐτὴν πληροφορίαν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Γρηγορᾶς μοναχὸς ἔ. ἀ. σ. 39, χωρὶς καὶ οὗτος νὰ μνημονεύῃ τὴν πηγὴν ἐκ τῆς ὁποίας τὴν παρέλαβε.

2. «Διὰ τὰς τῶν φαύλων διανοίας», ἴδε «Διαταγ. Ἀγ. Ἀποστ.» Βιβλ. III κεφ. XV καὶ XVI. Πρβλ. καὶ Κ. Καλλινίκου ἔ. ἀ. σ. 579, καὶ Milasch - Ἀποστολοπούλου, ἔ. ἀ. σ. 363 σημ. 5.

3. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως «κανονικός» ἴδε Κ. Μπόνη, Αἱ τρεῖς «Κανονικαὶ Ἐπιστολαὶ» τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς Ἀμφιλόχιον καὶ τὰ γεννώμενα ἐκ τούτων προβλήματα, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Byzantinische Zeitschrift 44 (1951) σ. 69 ἐξ.

4. Ἴδε Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Δ' (1925) σ. 61, Α. Α. Vasiliev, (κατὰ μετάφρασιν Δ. Σαβράμη) Ἱστορία τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας, 1954, σ. 406 καὶ τὴν γαλλικὴν ἔκδοσιν Histoire de l'empire Byzantin, τόμ. I σ. 432. Περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς θέσεως τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν περιοχὴν. Ἴδε Fr. Dvornik, La lutte entre Byzance et Rome à propos de l'Illyricum au IX siècle, ἐν Mélanges Charles Diehl, Paris 1930 σ. 78.

κατάστασις, παρὰ τὸ πρόσφατον τότε Σχίσμα, τὸ δημιουργηθὲν ἐξ ἀφορηῆς τῆς ἀνόδου τοῦ Φωτίου εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε τόσον ἐπιρρασηθῆ ἀπὸ τὰς ἐν Κἀτῶ Ἰταλίᾳ ἐπιτυχίας τῶν Βυζαντινῶν, ὥστε ὁ Πάπας νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ προβῆ εἰς πολλὰς παραχωρήσεις. Οὕτως, ἐνῶ πρὸ μιᾶς περὶπου εἰκοσαετίας ὁ Πάπας Νικόλαος ὁ Α΄ δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τὸν Γ' ἐζήτηι νὰ ἐπιστραφῆ εἰς αὐτὸν καὶ ἡ δικαιοδοσία ἐπὶ τῆς Καλαβρίας καὶ Σικελίας, καὶ τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων τῶν Συρακουσῶν¹, μετὰ ταῦτα ὁ Πάπας Ἰωάννης ὁ Η΄ († 882) εἶχε δεῖξει πολλὴν διαλλακτικότητα². Ὡσαύτως καὶ κατόπιν ἐπὶ τοῦ Πάπα Στεφάνου τοῦ Ε' (885-891), ἦτοι ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐλαμβάνετο ἢ ὡς ἄνω συνοδικὴ ἀπόφασις, καίτοι δὲν ἔχουν λείψει ὠρισμέναι ἀφορμαὶ προστριβῶν, αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης πρὸς τὸ Βυζάντιον εἶναι πολὺ ἀγαθαί. Εἰδικώτερον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐπὶ τῆς Καλαβρίας καὶ Σικελίας ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, καίτοι τοῦτο δὲν εἶχε λυθεῖ σαφῶς, φαίνεται ὅτι τόσον ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης ἀπεφεύγοντο αἱ προκλητικαὶ ἐνέργειαι, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ὄξυσιν τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως³. Ταυτοχρόνως ὁμως ἀποφεύγοντες δὲν παρελείπετο νὰ ληφθοῦν τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἐκκλησιαστικὰ ἐκεῖνα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκάστοτε ἐμφανιζομένων ζητημάτων.

Ἐν τῶν τοιούτων μέτρων εἶναι καὶ ἡ ἐν λόγῳ Κανονικῇ Ἐπιστολῇ τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καλαβρίας Λέοντα, ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ προλόγου, ἐστάλη κατόπιν αἰτήσεως τοῦ ἰδίου καὶ ἀποτελεῖ συνοδικὴν ἀπόφασιν⁴. Ἐντεῦθεν ὀρθῶς κατατάσσεται ὑπὸ τοῦ V. Grumel μεταξὺ τῶν ἔχουσῶν κανονικὸν κῦρος συνοδικῶν ἀποφάσεων⁵.

Τὰ ὑπόλοιπα «κεφάλαια» ἀνεφέροντο εἰς τὰ ἐξῆς θέματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἅπαντα «περιστατικά», προκύψαντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἀνω-

1. *F. Dvornick*, «The Photian Schism, Cambridge, 1948 σ. 75 - 76 καὶ 91.

2. Ἴδε *Vasiliev* ἔ. ἀν. σ. 432 - 433. *J. Hergenröther*, Photius, Patriarch von Constantinople: Sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma, τόμ. II (1867) σ. 379-395.

3. *E. Dvornick*, ἔ. ἀ. 228 - 231.

4. «Τὰ παρὰ τῆς ὑμῶν θεοφιλίας πρὸς ἡμᾶς ἀναπεμφθέντα κεφάλαια, τοῖς θεοφιλεστάτοις ἡμῶν ἐπιδοθέντα Μητροπολίταις, καὶ παρ' αὐτῶν δοκιμασθέντα τε καὶ βασανισθέντα, τοιαύτης ἔτυχε κρίσεως τε καὶ ἐπιλύσεως» παρὰ Ἰ. Βαλλέτα, ἔ. ἀ. σ. 572.

5. Ὁ *Grumel* φρονεῖ ἐπὶ πλέον, ὅτι ὁ Λέων Καλαβρίας ἀπηύθυνε τὰ ἐρωτήματά του, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν ἔτει 884/885 γενομένης ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι βεβαίως καθόλου ἀπίθανον ἔ. ἀ. σ. 112-113. Περὶ προνοίας ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων κατὰ τὴν Βυζαντ. περίοδον ἴδε, *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, Β, 1. Ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 118-128.

μάλου πολεμικῆς καταστάσεως τῆς περιοχῆς, λόγω τῆς κατοχῆς τῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Τὸ Α' εἶναι «περὶ τῶν χειροτονιῶν ἱερατικῆν μηδεμίαν ἔχόντων, βάπτισμα δὲ δι' ἑαυτῶν τελεσάντων», Τὸ Β' περὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ὧν αἱ γυναῖκες ὑπὸ βαρβάρων διεφθάρησαν», Τὸ Γ' «περὶ τοῦ εἰ χρὴ βαπτίζεσθαι τὰ τῶν Σαρακηνῶν βρέφη, ἐν τῇ αὐτῶν ὄντα χώρα καὶ εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους», τὸ Δ' εἶναι τὸ ἀνωτέρω ἐν ἀρχῇ παρατεθέν, καὶ τὸ Ε' «περὶ τοῦ εἰ χρὴ κοινωνεῖν τοὺς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν εἰς ἀσέλγειαν βιασθέντας παῖδας».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βλέπομεν, ὅτι πολιτικῶς μὲν ἡ περιοχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀφεώρα ἡ συνοδικὴ ἐπιστολή, ἐξήρχετο ἐκ μιᾶς πολεμικῆς περιπετείας, ἡ ὁποία εἶχε δημιουργήσει ἐκτάκτους πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν εἰς αὐτὴν διαβιούντων ἢ μετατοπισθέντων χριστιανῶν, ἐκκλησιαστικῶς δέ, καίτοι τὸ ζήτημα δὲν εἶχεν ἀκόμη ὀριστικῶς διευθετηθῆ, ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Καλαβρίας εὐρίσκετο τότε ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹, ὃ δὲ Ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς ἀρμοδίως ἐστράφη πρὸς τὴν προϋσταμένην αὐτοῦ ἀρχήν, ἵνα λάβῃ τὴν λύσιν τῶν ἀπασχολούντων τὴν ἐπαρχίαν του ζητημάτων. Ἐπομένως, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐνταῦθα ὑπάρχει τόσον τὸ δεύτερον, ὅσον καὶ τὸ τρίτον στοιχεῖον ἐκ τῶν συνιστῶντων τὸ μέτρον τῆς «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», ἦτοι, ὅτι καὶ ἕκτακτος καὶ ἐξαιρετικὴ ἀνάγκη ὑπῆρχε, μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν διὰ τῶν καθιερωμένων ἐκκλησιαστικῶς τρόπων θεραπείαν τῶν ἐμφανισθεισῶν ἀναγκῶν, καὶ ὅτι ταύτης ἐπελήφθη τὸ ἀρμόδιον ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον, ἦτοι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικὴ σύνοδος².

Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ περιεχόμενον τῆς κατὰ παρέκκλισιν ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶς καθιερωμένων διατάξεων συνοδικῆς ἀποφάσεως, παρατηροῦμεν, ὅτι πρῶτον ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος ἐπιτρέπει τὴν διαχειρι-

1. Διὰ τὴν τάξιν καὶ τὰς τύχας αὐτῆς ἴδε *Γερ. Κονιδάρη*, Αἱ Μητροπόλεις καὶ αἱ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν. Ἀθήναι, 1934 σ. 45, 63 καὶ ἀλλαγοῦ, ὡς καὶ πίνακα Β'.

2. Περὶ τοῦ θεσμοῦ καὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν Πατριαρχικῶν συνόδων ἴδε *Milaseh - Ἀποστολοπούλου*, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 449-450 ἐν συνδυασμῷ πρὸς σελ. 446-448, *Κ. Πάλλη*, Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὴν αὐτοῦ, τσῦχος Α', ἐν Ἀθήναις 1927 σ. 53-59, *Γ. Θ. Ράμμου*, Στοιχεῖα Ἑλληνικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Ἀθήναι 1947, σ. 45-47. *Α. Π. Χριστοφιλοπούλου*, Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, τσῦχος Β' (1954) σ. 73-74 καὶ τὴν ἐν σ. 71 βιβλιογραφίαν, εἰς ἣν πρόσθετος: *Β. Στεφανίδου*, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον, ΚΠόλει 1921. ἐνθα: περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν Συνόδων τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς Ἀλώσεως καὶ περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν Συνόδων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι σήμερον καὶ *Γερ. Κονιδάρη*, Ὁ θεσμὸς καὶ ὁ καταρτισμὸς τῆς Συνόδου ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Νέας Σιδῶν», ἐν Ἱεροσολύμοις 1929, καὶ ἰδίᾳ σ. 18-20.

σιν καὶ συγκεκριμένως τὴν μεταφορὰν τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας εἰς γυναῖκας, καὶ δὴ μὴ ἐχούσας χειροτονίαν ἢ ἔστω καὶ ἀπλὴν χειροθεσίαν. Ζητεῖ μόνον νὰ εἶναι ἀξιοσέβαστοι καὶ ἀξιοὶ νὰ γίνωσι δεκταὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς διακονίσης¹, ἐπομένως ἀπαιτεῖ πρῶτον ὠρισμένην ἡλικίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἤδη γνωστόν, ὅτι αἱ Κανονικαὶ καὶ αἱ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις δὲν εἶναι ὁμόφωνοι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἡλικίας τῆς μελλούσης νὰ χειροτονηθῆ εἰς διακόνισσαν, καθ' ὅσον οἱ μὲν κανόνες ΙΕ' τῆς Δ' καὶ ΙΔ' τῆς ΣΤ' Οἰκονομικῆς² ὡς καὶ ἡ ΡΚΓ' νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀρίζουν, ὅπως ἡ ἡλικία τῆς διακονίσης μὴ εἶναι μικροτέρα τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν, τὸ Διάταγμα δὲ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου τοῦ ἔτους 390 μ. Χ., ἀκολουθοῦν ἐν προκειμένῳ τὸ Α' Τιμ. ε' 9-10³, τὴν ὀρίζει εἰς ἐξήκοντα ἔτη, ἐνῶ κατὰ ἄλλην Νεαρὰν τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁴, τὴν στ', ὀρίζεται εἰς πενήκοντα ἔτη. Πλὴν ὅμως, ἐφ' ὅσον τὸ κείμενον τῆς ὑπ' ὄψιν Κανονικῆς Ἐπιστολῆς τὰς θέλει «σεμνῶ γήρᾳ κοσμουμένας», δέον νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι προτιμᾷ τὰς ὑπερβάσας ἤδη ἴσως καὶ τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των.

Ἐν συνεχείᾳ, ἡ ἀπόφασις ἀπαιτεῖ, ὅπως αἱ μέλλουσαι νὰ ἐπιφορτισθῶσι διὰ τῆς ἐκτάκτου ταύτης ἐκκλησιαστικῆς διακονίας εἶναι γυναῖκες τόσον σεμναὶ καὶ εὐσχήμονες, ὥστε νὰ ἦσαν ἀξιοὶ νὰ προαχθῶσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς διακονίσης.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας» ταύτης, προκειμένου περὶ χριστιανῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐξελέγοντο διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ὑπουργήματος.

Ἄλλὰ πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς παρουσιασθείσης ἀνάγκης, ἐφ' ὅσον ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καλαβρίας θὰ διεπίστωνεν, ὅτι δὲν ὑπῆρχον τοιαῦταί τινες

1. «Εὐσχήμονας εἶναι χρὴ ταύτας, καὶ οἶαι δ' ἂν αἱ παρθενίαι καὶ σεμνῶ γήρᾳ κοσμουμέναι, καὶ ἀξιοὶ εἰς διακονίαν καὶ εἰς διακόνων παραδεχθῆναι βαθμὸν». Περὶ τῶν προσόντων τῶν διακονισσῶν ἴδε **Β. Στεφανίδου**, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1948 σ. 35 σημ. 3 ἐνθα καὶ ἡ σχ. βιβλιογραφία, **Κ. Καλλινίκου**, Ὁ χριστιανικὸς Ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Ἀλεξάνδρεια 1921, 576, **Γρηγορίου Μοναχοῦ**, Αἱ Διακόνισσαι σ. 26. **Ε. Θεοδώρου**, ἔ.ἀ. σ. 40-50.

2. Παρὰ **Ράλλη καὶ Ποτλή**, τόμος Β' σ. 254 καὶ 337 Περὶ. ὡσαύτως τῆς στ' Οἴκουμ. Συνόδου Κανόνα Μ'. Αὐτόθι 397-398 καὶ *Milaseh* - Ἀποστολοπούλου ἔ.ἀ. σ. 363 σημ. 5.

3. Codex Theodosianus, lib. XVI, tit. II, 27, ἐν ἐκδ. Th. Mommsen, 1905, σ. 843. Περὶ. καὶ Χρονογραφίαν τοῦ Θεοφάνους: «Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν εἰ μὴ ὑπερβῆ τὰ ἐξήκοντα ἔτη κατὰ τὸν Ἀπόστολον» (PG. 108, 112).

4. Σημειωτέον, ὅτι ἡ στ' Νεαρὰ, κατὰ τὸ σχόλιον εἰς τὸν Νομοκάνονα τοῦ Φωτίου (τίτλ. Α' κεφ. κη'), δὲν περιελήφθη εἰς τὸν κώδικα. Ἴδε παρὰ **Ράλλη καὶ Ποτλή** τόμος Α' σ. 65-66. Περὶ τῆς ἡλικίας τῶν διακονισσῶν ἴδε καὶ **Κ. Καλλινίκου**, ἔ.ἀ. σ. 576 **Γρηγορίου Μοναχοῦ** Ἀγιορείτου, ἔ.ἀ. σ. 30-31 καὶ **Ε. Θεοδώρου**, ἔ.ἀ. 43-46.

γυναῖκες¹, ὡς εἶδομεν ἤδη, δέχεται ἡ Σύνοδος, ὅπως «κατ' οἰκονομίαν» ἀνατε-
θοῦν τὰ αὐτὰ καθήκοντα καὶ εἰς οἰασδήποτε γυναῖκας, ἀκόμη καὶ εἰς εἰδωλολά-
τριδας. Τὰ μόνα προσόντα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ζητήσουν παρ' αὐτῶν, εἶ-
ναι πρῶτον νὰ μὴ ἔχουν διάθεσιν νὰ ἐμπαίξουν τὰ θεῖα «μὴ ὑποπτά τινα
πρόσωπα, καταπαίξειν συνήθως ἔχοντα τῶν θείων». Δεύτερον νὰ ἔχουν θάρ-
ρος, καὶ τρίτον νὰ ἔχουν διάθεσιν ἀγαθοεργίας πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους, ἢ
ὁποῖα κατὰ τὴν ἐξυπηρέτησίν των νὰ ἐφθανε μέχρις εἰλικρινοῦς ἀφοσιώσεως².
Ἐὰν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Λέων θὰ ἔβλεπεν, ὅτι ὑπῆρχον τὰ προσόντα ταῦτα,
ἡ Σύνοδος ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα, «μηδ' αὐτὰς ἐκεῖνας παρατηρεῖ-
σθαι» «τὰς πίστεως ἀλλοτριὰς», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἀπόψεως ἐφαρμογῆς
τῆς «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας» ἐπὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας,
καθιστᾷ μοναδικὴν τὴν ἐν λόγῳ Κανονικὴν Ἐπιστολήν.

Πλὴν ὅμως, ἕξ Ἰσου ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ αἰτιολογικὸν τοῦ ἐν λόγῳ
μέτρου, θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, τὸ σκεπτικὸν τῆς ἀποφάσεως. Ὡς αἰτιολο-
γίαν τοῦ μέτρου τούτου, ἡ Σύνοδος δὲν ἐπικαλεῖται μόνον τὸ ἐξαιρετικὸν
τῶν περιστάσεων καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως δι' ἄλλου τρόπου
θεραπεία τὴν παρουσιασθεῖσαν ἀνάγκην, ὅπερ θὰ ἦτο ἀρκετόν, ἀλλὰ
προσθέτει καὶ ἕτερον λόγον, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ ἔχῃ πολὺ γενικωτέραν
ἐφαρμογὴν. Ἀποκρούουσα, δηλαδὴ, ἡ ἀπόφασις ἐνδεχομένην κατὰ τοῦ λη-
φθέντος μέτρου ἔνστασιν, καθ' ἣν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι ὑπῆρχε
κίνδυνος νὰ θεωρηθῆ ἡ Θ. Εὐχαριστία ὡς βεβηλουμένη, διὰ τῆς μεταφορᾶς
τῆς ὑπὸ εἰδωλολατρικῶν χειρῶν, ἀπαντᾷ λέγουσα, ὅτι τοιοῦτός τις κίνδυνος
δὲν ὑφίσταται, διότι «οὐδέποτε ... κοινοῦται τὸ ἅγιον» μᾶλλον δὲ ἀγιάζει
τοὺς κεκοινωμένους».

Μία τοιαύτη ἀντίληψις, ἔχει ἀνάγκην ἐγγυτέρας ἐξετάσεως. Ὡς ἐκ τού-
του, ἐξεταστέον, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἀντίκειται πρῶτον εἰς τὴν παραγγελίαν
τοῦ Κυρίου «μὴ δότε τὰ ἅγια τοῖς κυσί, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν
ἐμπροσθεν τῶν χοίρων»³, καὶ δεύτερον κατὰ πόσον ἔρχεται εἰς ἀντίφασιν
πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας εἰδικὰς Κανονικὰς Διατάξεις περὶ τῆς
προφυλάξεως τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀπὸ οἰασδήποτε βεβηλώσεως καὶ παραδό-
σεώς της εἰς χεῖρας ἀναξίων.

Καὶ οἱ μὲν λόγοι τοῦ Κυρίου εἶναι ἀληθές, ὅτι λίαν ἐνωρίς
ἐθεωρήθησαν, ὡς ἀναφερόμενοι εἰς τὴν προφύλαξιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας
ἀπὸ βεβηλώσεως, διὰ τῆς μεταδόσεώς της εἰς μὴ βεβαπτισμένους. Οὕτως,
ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ β' μ. Χ. αἰ. ἡ «Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων»,
εἰς τὸ περὶ Θ. Εὐχαριστίας κεφάλαιόν της, συμβουλεύει: «μηδεὶς δὲ φαγέτω

1. «Εἰ δὲ τοιούτων ἀπορία εἶναι δοκεῖ».

2. «μηδὲ τὰς πίστεως ἀλλοτριὰς βουλομένας εἰποιεῖν χριστιανοῖς ἀδελφοῖς,
καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοῖς τεθαρρηκέναι καὶ προσανατεθῆναι».

3. Ματθ. ζ', 6.

τοῦ θείου Μυστηρίου ἀπὸ τῆς πρὸς βεβήλωσιν διαθέσεως. Ἄλλα καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπῆρχε ἀπόλυτος ἐξασφάλις ἐναντι τῆς βεβηλώσεως τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων ὑπὸ ἀλλοδόξων ἢ αἰρετικῶν, ἢ περὶ τὸν Μ. Φώτιον Σύνοδος, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῆ ἢ μετάδοσις τῆς Θ. Εὐχαριστίας εἰς τοὺς δυστυχεῖς καὶ ταλαιπωρουμένους ψυχικῶς καὶ σωματικῶς αἰχμαλώτους, ἔκριεν ὅτι θὰ ἔπρεπε αὕτη νὰ ἀποσταλῆ. Μεταξύ, δηλαδή, τῆς προσπαθείας πρὸς προφύλαξιν τῶν ἁγίων Μυστηρίων ἀπὸ τῆς βεβηλώσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς πνευματικῆς περιθάλψεως τῶν κατακλειστων αἰχμαλώτων, ἔπρεπε νὰ νικήσῃ ἡ θεία συγκατάβασις. Ἐντεῦθεν τὸ «οὐδέποτε κοινοῦται τὸ ἅγιον» τοῦ κειμένου τῆς ἀποφάσεως.

Εἰδικώτερον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἰ. Κανόνας ΝΗ' τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς¹ καὶ ΙΔ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ², διὰ μὲν τὸν πρῶτον, τὸν ἀπαγορεύοντα τὸ νὰ μεταδίδῃ ὁ λαϊκὸς εἰς ἑαυτὸν τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, παρόντος ἀρχιερέως, πρεσβυτέρου ἢ διακόνου, εἶναι προφανές, ὅτι ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, δὲν πρόκειται περὶ τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐλατηρίων τὰ ὁποῖα ὠδήγουν εἰς τὴν τοιαύτην συμπεριφορὰν. Διότι, ὅπως προσθῆτει κατωτέρω ὁ κανὼν, θὰ πρέπη ὁ τοιοῦτόν τι τολμῶν λαϊκός, ἐὰν ἐπιμένῃ καὶ δὲν συμμορφοῦται πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἀπόφασιν τῆς Συνόδου, νὰ ἀφορίζεται ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα, «ἐντεῦθεν παιδαγωγούμενος, μὴ φρονεῖν παρ' ὁδεὶ φρονεῖν». Ἐπομένως, ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐσκόπει νὰ καυτηριάσῃ τὴν ὑπερήφανον καὶ ἐπιδεικτικὴν συμπεριφορὰν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, περιφρονοῦντες τοὺς διαπεπιστευμένους τὴν διακονίαν τῶν ἰ. Μυστηρίων κληρικούς, καὶ ὑποτιμῶντες οὕτω αὐτὰ ταῦτα τὰ Τίμια Δῶρα, ἔσπευδον νὰ μεταδώσουν εἰς ἑαυτοὺς αὐτοὶ διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν τὴν Θ. Εὐχαριστίαν.

Ὡσαύτως, ὁ ΙΔ' κανὼν τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου, ὁ ἀπαγορεύων τὴν «εἰς χάριν εὐλογιῶν» κατὰ τὸ Πάσχα ἀποστολὴν τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀπὸ τῆς μιᾶς χριστιανικῆς παροικίας εἰς τὴν ἄλλην, δὲν ἐμποδίζει τὴν διὰ λόγους μεγαλυτέρας ἐναντι τῆς βεβηλώσεως ἀσφαλείας μεταφορὰν τῆς Θ. Εὐχαριστίας γενικῶς, οὔτε ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι τὴν μετέφερον. Ἀπλῶς ἡ ἐν Λαοδικείᾳ Σύνοδος διεπίστωσεν, ὅτι ἡ εἰς μέγαλον ἀριθμὸν ἀποστολὴ μερίδων τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀπὸ τῆς μιᾶς χριστ. παροικίας εἰς τὴν ἄλλην κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα ἦτο μὲν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐορηνευτῶν τοῦ κανόνος ἔθιμον παλαιότατον, φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν παρεῖχε πλέον τὰ ἐχέγγυα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα κατὰ τὴν ἔξω τοῦ ἰ. ναοῦ μεταφορὰν τῶν Τιμίων Δώρων. Ὁ λόγος δὲ ἦτο, ὅτι εἶχε καταντήσῃ ἀπλῆ συνήθεια καὶ ἐπομένως εἶχεν ἀπολέσει διὰ τοῦ ἔθιμοῦ πᾶν ἐσωτερικώτερον κίνητρον, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὸν πρὸς τὸ Μυστήριον προσήκοντα σεβασμὸν.

1. Παρὰ *Ράλλη καὶ Ποτλῆ* ἔ. ἀ. τόμος Β' σ. 437.

2. Ἐ. ἀ. τόμος Γ' σ. 183.

μηδὲ πιέτω ἀπὸ τῆς Εὐχαριστίας ὑμῶν, ἀλλ' οἱ βαπτισθέντες εἰς τὸ ὄνομα Κυρίου· καὶ γὰρ περὶ τούτου εἶρηκεν ὁ Κύριος· μὴ δότε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί»¹. Τοῦτο ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ συμβῆῃ, διότι ἡ ἔναντι τῆς Θ. Εὐχαριστίας εὐλάβεια τῶν πιστῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς παραγγελίας ταύτης τοῦ Κυρίου, ὡς ἐξ ἐνστίκτου, ἐστρέφετο ἡ σκέψις των πρὸς τὸ Μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας².

Ἐντεῦθεν δὲν δύναται κατ' οὐδένα λόγον νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς «παράδοξος», ἢ ὡς «διάστροφος» ἢ ἐν τῇ «Διδαχῇ» ἀνωτέρω παρουσιαζομένη σύνδεσις τῶν λόγων τούτων τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν. Τοιοῦτός τις χαρακτηρισμὸς³ μόνον ἐκ δογματικῶν προκαταλήψεων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ.

Ἡ σύνδεσις αὕτη τῶν ἀνωτέρω λόγων τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν προφύλαξιν τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἀπὸ ἐνδεχομένης βεβηλώσεως, δὲν εἶναι ἡ μόνη. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ νεώτεροι ἐρμηνευταί, ὑπὸ τὰς λέξεις τοῦ Κυρίου «κύνες» καὶ «χοῖροι», ἐννοοῦν ὄχι μόνον τοὺς ἄλλοθνηεῖς καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς «ἀνοσιωτάτους καὶ ἐξωλεστάτους ἀνθρώπους»⁴. Κατὰ ταῦτα, ἐὰν ἠθέλομεν ἐφαρμόσῃ τοὺς ἀνωτέρω λόγους τοῦ Κυρίου εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας, θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἐνηνοήσωμεν ὡς σημαίνοντας, ὅτι αὕτη θὰ ἔδει νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ πάσης ἀνοσίου πρὸς διακωμώδησιν αὐτῆς διαθέσεως. Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον μία τοιαύτη διάθεσις δὲν θὰ ὑπῆρχεν εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐξυπηρετήσουν τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Σαρακηνῶν χριστιανούς, ἀλλ' ἀντιθέτως θὰ ἐδείκνυσον προθυμίαν πρὸς τοῦτο, ἡ Σύνοδος ἔκρινεν, ὅτι ἡ ἀπόφασίς της δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ θεῖον παράγγελμα.

Τὸ αὐτὸ θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρᾶξιν, ἢ ὁποῖα ἐπέβαλλε τὴν προφύλαξιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ ἀπὸ τῶν ὁμμάτων ἀκόμη τῶν ξένων ἢ ὑπόπτως ἐχόντων πρὸς τὴν Χριστ. πίστιν. Ἡ Σύνοδος, δηλαδή, ἐνόμισεν, ὅτι καὶ αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν προφύλαξιν

1. Κεφ. ΙΧ, 5 ἔκδ. II. Lietzmann, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν *Kleine Texte für theologische Vorlesungen und Untersuchungen* ἀρ. 6 σελ. 11 καὶ ἐν Βιβλιοθήκῃ Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. II, Ἀθήναι 1955, σ. 218, 19-21. Πρβλ. καὶ Ἰουσαίου· Α' Ἀπολογία 66, 1 (ἐν τῇ ὡς ἄνω σειρᾷ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τόμ. III Ἀθήνα 1955 σ. 197, 20-21): «καὶ ἡ τροφή αὕτη καλεῖται παρ' ἡμῶν εὐχαριστία, ἧς οὐδενὶ ἄλλῳ μετασχεῖν ἐξόν ἐστίν ἢ τῷ πιστεύοντι ... καὶ λουσαμένῳ». Ἴδε καὶ *Rudolf Knapf* Die Lehre der zwölf Apostel, die zwei Clemensbriefe, 1920, 27.

2. Πρβλ. καὶ τὸ τῆς Θ. Λειτουργίας: «Πρόσχωμεν τὰ Ἅγια τοῖς ἁγίοις!»

3. Ὡς ἐπὶ παραδείγματι παρὰ Erich Klostermann, Das Matthäus - Evangelium, 1927 (β' ἔκδ.) σ. 66.

4. Παρὰ II. Τραμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Ἀθήναι 1951, σ. 137-138.

Τέλος, γενικώτερον, θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἡ περὶ τῶν αἰχμαλώτων μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν τῶν ἀναγκῶν, ἐξηκολούθει νὰ υπάρχῃ καὶ κατὰ τὸν θ' αἰῶνα, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν¹, ἀφοῦ τὸ ἐρώτημα τοῦ Ἀρχιερέως τῆς Καλαβρίας, θεωροῦντος τοῦτο αὐτονόητον, δὲν ἀναφέρεται καθόλου εἰς τὸ ἐὰν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποστέλλεται ἡ Θ. Κοινωνία εἰς τοὺς παρὰ τῶν Σαρακηνῶν κρατουμένους Χριστιανούς². Σημειωτέον ὡσαύτως, ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι οὗτοι ἠσθάνοντο τόσον ἔντονον τὴν ἀνάγκην, ἵνα συμμετέχουν εἰς τὴν θ. Εὐχαριστίαν, ὥστε ἐθεωρεῖτο ἐπιβεβλημένη ἡ λῆψις τοσοῦτον τολμηροῦ ἀπὸ ἀπόψεως «ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας» μέτρου. Ὅτι δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς τακτικῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν θ. Εὐχαριστίαν διετηρεῖτο εἰσέτι πολὺ ζωηρὰ³, δύναται νὰ συνάχθῃ πρῶτον καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τοῦ Κανόνος, τὸ ὁποῖον ἀφίνει νὰ ἐννοηθῆ, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πράγματος πολλάκις συμβαίνοντος⁴. Δεύτερον ἐκ τοῦ ὅτι οἱ περὶ ὧν ἐλαμβάνετο ἡ τοιαύτη πρόνοια, ἦσαν τόσον θερμοὶ Χριστιανοί, ὥστε καὶ ἐν μέσῳ ἀκόμη τῆς τρομοκρατίας καὶ τυρανίας τῶν Σαρακηνῶν δὲν ἠμέλουν τὰ τῆς χριστιανικῆς τῶν οἰκοδομῆς⁵. Τέλος, ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ σποραδικῆς καὶ κατὰ πολὺ ἀραιὰ διαστήματα συμμετοχῆς τῶν κρατουμένων εἰς τὴν θ. Εὐχαριστίαν, τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ἐξοικονομηθῆ καὶ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, καὶ δὲν θὰ ὠδήγει τὴν Σύνοδον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ καταφύγῃ εἰς τοσοῦτον ἐπαναστατικὸν ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικῆς τάξεως μέτρον.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω, ἀπομένει ἀκόμη, ὅπως ἐξετασθῶσι δύο τινά. Πρῶτον, ἐὰν ἡ ὡς ἄνω ἀπόφασις τῆς περὶ τὸν Ι. Φώτιον Συνόδου ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ γενικωτέραν ἐφαρμογὴν καὶ δεύτερον, ἐὰν ἡ διάρκεια τῆς ἰσχύος τῆς ἐν λόγῳ ἀποφάσεως ἦτο περιορισμένη ἢ οὐχί.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα, ἦτοι ἐὰν ἡ ἀπόφασις ἔχῃ γενικωτέραν ἐφαρμογὴν, ἢ ἀπάντησις εἶναι ἀρνητικὴ, διότι αὕτη οὔτε εἰς τὰς ἐπισήμους νομοκανονικὰς συλλογὰς τῆς Ἐκκλησίας μας περιελήφθη, οὔτε ἔλαβέ ποτε γενικωτέραν ἐφαρμογὴν, καθιερωθεῖσα εὐρύτερον διὰ τῆς χρήσεως. Τοῦναντίον, ἡ ἐν τῷ μεταξὺ διαμορφωθείσα ἐκκλησιαστικὴ πρᾶξις, ὡς πρὸς τὴν μεταφορὰν καὶ τὴν προφύλαξιν τῆς θ. Εὐχαριστίας ἀπὸ ἐνδεχομένης βεβηλώσεως, ἔγινε μᾶλλον αὐστηροτέρα.

1. Περὶ τούτου ἴδε Ἰ. Κοτσώνη, Τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Μαρτύρων, ἐν Ἀθήναις 1952 σ. 81-83 καὶ σημ. 608 καὶ 609.

2. Ἐπρόκειτο περὶ Χριστιανῶν αἰχμαλώτων ὄχι εἰς στρατόπεδα εὐρισκομένων, ἀλλὰ διατελούντων, κατὰ τὰ τότε κρατοῦντα, εἰς κατάστασιν δουλείας ἐντὸς τῶν οἴκων («τοῖς βαρβαρικοῖς οἴκοις ἐγκεκλεισμένους») ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον δοθῆ εἴτε ὡς λάφυρον, εἴτε ἐπὶ καταβολῇ ἀντιτίμου.

3. Πρβλ. Κανὸνα ια' τῆς ἐν Σαρδικῇ Συνόδου καὶ κανὸνα π' τῆς στ' Οἰκουμ.

4. «περὶ δέ γε τῶν τὴν κοινωνίαν διακομιζουσῶν γυναικῶν».

5. «τοῖς μηδ' ὅπ' αὐτῆς τῆς τυρανίδος τῆς εἰς Χριστὸν κατολιγορηκόσι πίσσεως».

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον ζήτημα, ἦτοι ἐὰν ἡ διάρκεια ἰσχύος τῆς ἐν λόγῳ ἀποφάσεως ἦτο περιορισμένη ἢ οὐ, ἡ ἀπάντησις εἶναι ὡσαύτως ἀρνητική. Διότι ἡ ἀπόφασις αὕτη, προκληθεῖσα ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐρωτημάτων τοῦ ἀρμοδίου ἐπισκόπου Καλαβρίας, ἀφεώρα εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὑπὸ τὰς τότε πραγματικὰς συνθήκας εὐρισκομένων ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Χριστιανῶν αἰχμαλώτων. Ἡ κατάσταση ἀνάγκης, ὡς εἶχε διαμορφωθῆ ἐν τῇ περιοχῇ ἐκείνῃ εἰς τὴν ὑπ' ὄψιν ἐποχῆν, ἐκρίθη ὑπὸ τῆς περὶ τὸν Μ. Φώτιον Συνόδου, ὅτι ἐπέβαλε τὴν εἰς τὸ ριζοσπαστικὸν ἐκεῖνο «κατ' οἰκονομίαν» μέτρον καταφυγῆν. Ἐὰν παρόμοιαι ἀνάγκαι θὰ διεμορφοῦντο εἰς ἄλλην περιοχὴν καὶ ἐν ἄλλῃ ἐποχῇ, θὰ ἀπέκειτο εἰς τὸ ἀρμόδιον ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον νὰ ἀποφασίσῃ, ἐὰν θὰ ἔπρεπε ἢ ὄχι νὰ ἐφαρμόσῃ τι τὸ ἀνάλογον. Θὰ ἐπρόκειτο ὁμως περὶ νέας ἀποφάσεως, τὴν ὁποίαν ἡ τῆς Συνόδου τοῦ ἱ. Φωτίου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ οὔτε κἂν ὡς προηγούμενον, ἐφ' ὅσον ἡ ἀποφασίζουσα ἐκκλ. ἀρχὴ δὲν θὰ ἠθελε νὰ τὸ ἐπικαλεσθῆ. Κατὰ συνέπειαν, ἡ ἐν λόγῳ ἀπόφασις ἔχει πλέον μόνον ἱστορικὴν σημασίαν.